

ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM
BUDAPEST

KOHÁRY ISTVÁN ALEZREDES:

**A LÉGTÉRFELÜGYELET ELLÁTÁSA ÉS A VÁLSÁGKEZELÉSRE
TÖRTÉNŐ ÁTTÉRÉS A SZUVERENITÁS TÜKRÉBEN**

PhD – ÉRTEKEZÉS

Szerzői ismertető

Témavezető:

(Dr. Hadnagy Imre József nyá. alezredes)
a hadtudományok (PhD) doktora

2004

A katonai védelemben fontos helyet foglal el a légtér, ezért általában minden állam kiemelt figyelmet szentel az illetékességébe tartozó légtérben a szuverenitás érvényesítésére, az önvédelem feltételeinek megteremtésére. A légtér védelme meghatározó jelentőségű a nemzetközi katonai erő bevonásával zajló válságkezelő műveletek során is. A védelem országos és nemzetközi feltételei között vélhetően jelentős eltérések fedezhetők fel, a folyamatos mennyiségi növekedést mutató légtérhasználattal azonban minkét esetben célszerű számolni. A légtérhasználat a *közlekedés célú igénybevétel és egyéb célú felhasználás* együttese, amely a folyamatosság és a lebonyolítás biztonsága érdekében légi forgalomszervezést igényel. A légtér védelmének feltételeit célszerű elemezni a légi forgalomszervezés közötti kapcsolatok feltárásával.

A légi forgalomszervezés feltételezi a nemzeti és nemzetközi szervezeteket, azok összehangolt tevékenységét, valamint a lebonyolítás szabályozását, kiemelkedő szerepe az összehangolásnak van. A lebonyolítás biztonsága az azonos és az eltérő tevékenységek között egyformán fontos, amit a szabályozás és a légiforgalmi szolgálatok szolgáltatásai segítenek elő. A szabályozás alapja a légtér légi közlekedés által igénybe vehető részének egységes elgondolás szerinti felosztása. Egy ország esetén légterének nagyságától, elhelyezkedésétől függően egy, vagy több repüléstájékoztató körzet lehetséges, amelyben a fizikailag igénybe vehető felső magasságig bonyolódik le a légi forgalom. Ezek a légterek a nemzetközi és országos közlekedési igényeknek megfelelően tovább oszthatók - ellenőrzött, nem ellenőrzött, veszélyes és tiltott stb. - részekre. A légtér, ezen belül a légtérrészek használatának biztonságát légiforgalmi szolgálatok, illetve a biztonságot támogató technikai eszközök segítik. A légtérrészekre osztást és az igénybevétel szabályozását légtérgazdálkodásnak nevezzük, amelyet a nemzetközi és nemzeti méretekben illetékes hatóságok végeznek. A hatóságok és a légiforgalmi szolgálatok tevékenységét, a légi forgalom lebonyolításának technikai, illetve egyéb feltételeit nemzetközi megállapodások, valamint országonként sok esetben jogszabályok is rögzítik.

A szabályozás az első kapocs a légi forgalomszervezés és a védelem között. Az államok illetékességébe tartozó légtér használatának szabályaitól való eltérés esetén merül fel az állami szuverenitás érvényesítésének kérdése. A normális állapot fenntartásában fontos szerepe van a repüléstájékoztató körzeteknek különösen a légi járművek átrepülései esetén. A légi járművek azonosítása, az állami hovatartozás megállapítása a légi járművek ellenőrzését szolgálja a repüléstájékoztató körzetben, vagy a körzet ellenőrzött részén belüli mozgás megkezdése és onnan más légtérrészekbe történő átlépése előtt. A légi járművek ellenőrzése a vonatkozó szabályozás szerint, az illetékes hatóságok és a légiforgalmi szolgálatok feladata. A légiforgalmi szolgálatok a légtérrészek biztonságos használatáért felelnek, a munkájukat felügyelő hatóságok a polgári és állami légi járművek lajstromba vételét, illetve nyilvántartását végzik, amely az ellenőrzés alapvető feltétele. Egy légi jármű azonosításának sikertelensége légtérsértéshez vezet, amely a légtérrendészet sikeres tevékenységével szüntethető meg. A légtérrendészet a felszállást adott időtartamon belül végrehajtani képes légi járművek és személyzete – beleértve légi járművek üzemeltetését végző személyzetet is - készütségi szolgálatát, illetve szabályozott tevékenységét feltételezi, ez állami, általában katonai feladat. Ebből látható, hogy a légtérsértés kezelését, a megelőzést segítő légtérelőellenőrzés és a megszüntetés érdekében utólagosan végzett légtérrendészeti feladat képezi. A légtérsértés kezelésével kapcsolatos állami feladatok végrehajtási feltételeit a légi forgalomszervezés jogi háttérét képező dokumentumok tartalmazzák; a feladatokra való felkészülés többek között a repülőképzés része, ugyanis a légtérrendészeti feladatok végrehajtásához szükséges feladatok gyakorlását is tartalmazza. A polgári és állami légi járművek a nemzetközi szabályozás alapján az általános légi forgalom és a műveleti légi forgalom kategóriák szerint különíthetők el, az utóbbi kategóriába tartoznak a katonai repülőképzést folytató légi járművek is.

A szuverenitás nemzetközi érvényesítéséhez hasonlóan a válságkezelő műveletekben való részvétel is általában katonai szerepvállalást jelent. Példaként a NATO részére tett légtérfelajánlást követően lefolytatott műveletsor szerepelhet. A válságkezelő műveletekre a politikai felhatalmazást, és a NATO óvintézkedések bevezetését követően kerülhet sor egy felelősségi körzetben, ahol általában a légi közlekedést korlátozni fogják. A felelősségi körzetben a műveletek hatékonyságát a légi járművek azonosításának kikényszerítése határozza meg, amelyet a katonai légtérgazdálkodás kötelezően ír elő. A műveletek vezetéséért és irányításáért felelős parancsnok hatósági jogkörrel is rendelkezik. Ő jogosult a felelősségi körzet légtérének felosztására és a kijelölt légtérrészek használatának szabályozására. A légtérrészeknek a szabályozás szerinti biztonságos használatát szolgálati egységek tevékenysége segíti. A légi forgalomszervezés a béke időszakában meglévő sajátosságokkal több téren is azonosságot mutat. A válságkezelő műveletek esetén a légi járművek azonosításának kikényszerítése egy jelentős eltérés. A légi fogalomszervezésnek része a légtér gazdálkodás, amely támogatja a légtér ellenőrzést. A légtérrendészet, a légtér ellenőrzés a légtér védelem „működését” szolgálja. A vonatkozó jogszabály szerint a légtér védelmének biztosítását, vagy feltételeinek megteremtését célzó szervező-irányító tevékenységeket nevezzük légtér felügyeletnek.¹ A légtér felügyeletet, mint folyamatot egy jól szabályozott tevékenységet, illetve (szervezetet) rendszert is szemlélhetjük. A béke, valamint a válságkezelő művelet időszakában szervezett légtér felügyelet különbségei feltételezik a katonai jelleg előtérbe kerülését ebben a tevékenységi folyamatban. A műveletek általában korlátozott felelősségi körzetre terjednek ki. A sikeres **válságkezeléshez érdekében** minden légi jármű **azonosítására** szükség van lehetőleg a körzetbe történő belépése előtt. Az azonosítási kényszer miatt kell korlátozni a légi közlekedést. A korlátozást a katonai parancsnok teszi közzé a béke időszakában megszokott rendben. A felelősségi körzetben az előzőek szerint egy különleges helyzet alakul ki, azaz a válságkezelő műveletek megkezdéséig a béke állapottól eltérő átmeneti állapot kezdődik.

Az **átmeneti állapot** hatással van a szomszédos repüléstájékoztató körzetekben folyó légi közlekedésre. Ennek egyik jellemzője a légi forgalom jelentős növekedése. A növekedést a felelősségi körzetben bevezetett korlátozás miatti átirányítás, valamint műveleti légi forgalom növekedése eredményezi. A műveleti légi forgalom jellemző járművei a korai előrejelző felderítő, légi irányító repülőgépek lesznek. A megnevezett repülőgépek huzamosabb idejű, (esetleg a légi utántöltéssel támogatott) tevékenysége is jellemző lesz. Ehhez célszerű kijelölni a repülőgépek számára elkülönített és ellenőrzött légtérrészt, amelynek geometriai méreteit a radar felderítés, a légi utántöltés, illetve a légi oltalmazás igényei, követelményei határoznak meg. A válságkezelő műveletek hatékonyságát, a műveleti légi forgalomnak a repüléstájékoztató körzet forgalmába történő beillesztését szolgáló légtér gazdálkodás a légtér felügyelet ellátásában is folyamatos változásokat idéz elő.

Értekezésemben a légtér felügyelet ellátásának vizsgálatára vállalkoztam a válságkezelésre történő áttérés időszakában történő a szuverenitás tükrében.

A téma kidolgozását és aktualitását az alábbiak indokolják:

- A válságkezelő műveletek, valamint a légi forgalomszervezés utóbbi tíz évre visszatekintő gyakorlata a légtér védelmével kapcsolatos felfogásban - véleményem szerint - olyan hangsúlyeltolódásokat okozott, amelynek részleteit érdemes feltárni.

¹ „A légtér felügyelete a légtér védelmének biztosítása érdekében végzett szervező-irányító tevékenységek összessége” a Kormány 4/1998. (I. 16.) Korm. rendelete a magyar légtér igénybevételéről 6.§ (1) bekezdés

- A magyar légtér közvetlen szomszédságában több válságkezelő művelet is zajlott, illetve magyar részről több alkalommal is történt légtérfelajánlás a válságkezelés érdekében.
- Az említett műveletek is alátámasztják a válságkezelésre történő átmeneti állapot jelentőségét, amelynek során fontos kérdés a szuverenitás érvényesítése.
- A légtér közlekedés célú igénybevételének folyamatos növekedése a légtérfelajánlás esetén számtalan nehézséggel jár a légi forgalomszervezésben, amely a nemzeti és nemzetközi összehangolás terén jelentkezik.
- A válságkezelő műveletek értékelése a légtér védelme szempontjából meglehetősen hiányosak, a témával kapcsolatban megjelent szakcikkek is csak kisebb részterületeket érintenek.
- A létező szakirodalom, amely a lebonyolítással kapcsolatos szabályozást követi elsősorban jogszabályi alapokat tárgyal, azaz kevésbé olvasmányos formában létezik.
- Napjainkra a magyar gyakorlatban a nemzetközivel összehangoltabb szabályozás érvényesül, és ugyancsak léteznek az előzőek alapján tevékenységüket végző katonai szervezetek. Ennek a helyzetnek az áttekintése ugyancsak célszerűnek tűnik.

Ebből adódóan kutatómunkám **céljaul** tűztem ki (kutatási célok):

1. A légtérfelügyelet ellátásának és a légtérelőrzésnek a béke időszakában történő elemzését, a légi forgalomszervezéssel való kapcsolatainak feltárását.
2. A légtérelőrzés támogatását, a légtérrendészet sajátosságainak a magyar légtérben való bemutatását.
3. A légtérelőrzés szerepének és jelentőségének bemutatását a válságkezelés körzetében zajló összhaderőnemi műveletek során.
4. A légtérelőrzésnek, mint folyamatnak az elemzését, vizsgálatát.
5. A légtérelőrzést érintő változások bemutatását a válságkezelő műveletekhez történő hatékony hozzájárulás érdekében.
6. A magyar légtérben a válságkezelésbe történő átmeneti állapot során a légtérfelügyelet ellátásához való vizsgálatát.

A kutatási célkitűzéseimmel összhangban értekezésemben a légi forgalomszervezés oldaláról közelítve vizsgáltam a légtér felügyeletét, amelyet a vonatkozó jogszabály a légtér védelmének biztosítása érdekében végzett tevékenységekként fogalmaz meg. Ennek alapján a légtérfelügyelet a légtér védelme feltételeinek megteremtése érdekében folytatott tevékenységek összességéeként értelmezhető. A különböző időszakokban végzett vizsgálataim és elemzéseim során bemutatom a szabályozás alapján tevékenykedő egyes szervezeteket, amelyek között létező kapcsolatok bemutatják a légtérfelügyelet rendszerének működését. Kutatásom tárgya – a válságkezelés körzete légtérének védelméhez kapcsolódva – az átmeneti folyamatra összpontosítva vizsgálja a légtérfelügyelet ellátását a szuverenitás tükrében. A disszertáció elkészítése során alkalmazott kutatási módszereket a kutatás tárgyának, és a bevezető részben ismertetett célkitűzéseimnek megfelelően választottam meg. **Vizsgálataimat a kutatási célok által megfogalmazott felépítés szerint végeztem** és ennek megfelelően készítettem el értekezésemet, amelyet bevezető, és befejező részen kívül három fejezetre tagoltam.

Az **első fejezet:** „A légtérfelügyelet ellátása és a légtérelőrzés a béke időszakában” címet viseli. Ebben a légtér védelmével kapcsolatos fontosabb fogalmak tisztázását követően a légtérfelügyelet rendszere alkotó elemeinek, illetve a légi forgalomszervezés és a védelem kapcsolatának **feltárását** végeztem el. A *légtérelőrzést olyan tervező - szervező tevékenységek és eljárások összességéeként* határoztam meg, amely magába foglalja a légi

járművek **azonosítását** és a hatékony **légtérhasználatot** az összhaderőnemi műveletek során. A légtérrendészetet a fogalomhoz kapcsolódó cikkemben található tartalom alapján *a légtérsértő légi járműveknek a készütségi repülőgépekkel való feltartóztatása során végrehajtott tevékenységek és eljárások* formában határozta meg. Az alkotó elemek közötti kapcsolatok tartalmának leírása során **bemutattam** a légi forgalomszervezésnek a légtér védelméhez fűződő legfontosabb kapcsolatait.

A fejezet **első pontjában** a légtérfelügyelet jelenlegi rendszerének kialakulásához vezető, valamint a polgári és katonai légi forgalomszervezés szemszögéből érintő fontosabb eseményeket és a technikai fejlődés jelentősebb mozzanatait **tártam fel** három időszakra bontva. A három időszaknak jellemző katonai eseményei a világháborúk és a helyi háborúk, majd a nemzetközi katonai erő bevonását igénylő válságkezelő műveletek voltak. A világháborúk időszakában a nagyhatalmak közötti konfliktusok rendezését célzó katonai alkalmazás érdekében folytatott versengés meghatározó szerepét **vizsgáltam**. A hidegháború időszakát a szembenálló katonai tömbök közötti versengés és a bevezetés előtt álló új fegyverrendszereknek a helyi háborúk során való kipróbálása jellemezte. A légi forgalomszervezés terén a két politikai tömörülés közötti elkülönítési törekvéseket magyar példa segítségével **mutatom be**. A harmadik időszakban a légi forgalomszervezés rendszerének átalakítását érintő legfontosabb mozzanatokat, illetve a stratégiai szintű magyar katonai szervezetek létrejöttét, valamint a magyar légtérrel elsőként közvetlenül is érintő válságkezelő művelet időtartamát határolom be. Mindezek jól érzékeltetik a légi forgalomszervezés iránti igény megjelenését követően a nemzeti szintű polgári és katonai tevékenységek nemzetközi szintű összehangolásának célszerűségét, amellyel a védelem igényei is egybeesnek. A fejezetben **másodikként** a légi forgalomszervezés nemzetközi összehangolása és szabályozása bemutatásával foglalkozom, amelynek során a jelzett tevékenységekben legfontosabb szerepet játszó szervezetekre **tértem ki**. Ezek közül az **ICAO** és az **EUROCONTROL** szervezeti felépítése és működése emelkedik ki, amelyek mellett biztonságos lebonyolítás terén ugyancsak fontos szerepet játszanak az ICAO Szerződés Függetlenek, amelyeket táblázatban **foglaltam össze**. A tevékenység és működés mellett részletezem a szervezetekhez történt magyar csatlakozás kihirdetését és megerősítését tartalmazó jogszabályokat is. A polgári és katonai együttműködés kiemelt jelentőségét hangsúlyozva a nemzetközi szintű katonai szervezetek közül tisztáztam a NATO Légi Forgalomszervező Bizottság helyét és szerepét. **Kiemelten kezeltem** a rugalmas légtérhasználat elvét és **bemutattam** annak az országos szintű légi forgalomszervezésben a lebonyolítás biztonsága terén betöltött szerepét. A második pont utolsó részében a légi forgalomszervezés nemzetközi összehangolása terén Magyarország részéről fontos szerepet betöltő, a légtérellenőrzés során a szomszédos országokkal való együttműködést érintő jogszabályok tartalmát ismertetem. A jogszabályok megkötésük és kihirdetésük sorrendjében Ausztria, Szlovénia és Szlovákia, valamint Magyarország Kormányai között létrejött **megállapodások** hivatalos dokumentumai. Az ismertetett dokumentumokon kívül a válságkezelő műveletek hatékonyságának elősegítése és a légi forgalom lebonyolítását érintő átmeneti állapot kezelése érdekében is a béke időszakában létrejöttek a nemzetközi összefogás feltételei. A nemzetközi összefogás feltételeinek közzétételét különböző politikai szervezetek felügyeletével, a polgári és katonai légi forgalomszervezésben egyaránt érintett szakosított szervezetek végezték. Az összefogás eredményeként lehetőség nyílik az átmeneti időszak hatékony előkészítésére a válságkezelő műveleteket megelőző béke időszakában az egyes országok eltérő államigazgatási rendjét érintő eljárásainak célszerű megváltoztatása nélkül. A légi forgalomszervezés terén a polgári és katonai együttműködés irányelveit a válságkezelő műveletek időszakára és a csatlakozás feltételeit tartalmazó dokumentumot az Észak-atlanti Tanács felügyelete mellett az EUROCONTROL és az NATMC juttatta el a megfelelő magyar szervezetekhez. A dokumentum részleteinek bemutatását követően tértem rá a fejezet

harmadik súlyponti kérdésére a légtér igénybevétel magyar szervezeti tevékenységének, a szabályozást érintő ismertetésére. A szervezetek bemutatását az általános és a műveleti légi forgalom tevékenységének megfelelően kialakított, a légi forgalomszervezésben a stratégia szintjén érintettekkel kezdtem, amelynek során **részleteztem** a KLH feladatait. Helyének és szerepének megfelelően **ábrázoltam** a Nemzeti Légtér Koordinációs Bizottság és a különböző hatóságok kapcsolatait, valamint részleteztem a Bizottság jogkörét. Ezt követően **tértem ki** a taktikai szintű szervezetek ismertetésére, illetve feladatai felsorolására, amelynek során **ábrázoltam** és a köztük lévő kapcsolatok részletezésével **tisztáztam** a légi forgalomszervezés elemeit. **Bemutattam** és ábrázoltam a taktikai szinten tevékenykedő katonai szervezeteket, tisztáztam feladataikat és **feltártam** a közöttük létező kapcsolatokat. Az elmondottak alapján két **ábrázolást végeztem**, amelynek során a légi forgalomszervezést és a légtérfelügyelet ellátását a magyar légtérben egyaránt befolyásoló nemzetközi és hazai jogi szabályozás elemeit illetően. A fejezetnek ez a része vezeti be a **negyedik pontot**, amely a légtérelőrzés támogatása és a légi forgalomszervezés sajátosságait mutatja be a magyar légtérben. A légi forgalomszervezés sajátosságainak bemutatása során külön-külön pontban **kitértem** az ellenőrzött és a nem ellenőrzött légtérrészek igénybevételeinek **részleteire**, mint az egye irányító körzetek igénybevételének feltételeire és a lebonyolítás biztonságát segítő légiforgalmi szolgálatokra. A bemutatás során külön pontban tértem ki és kiemelten kezeltem a légtérelőrzés támogatását, amit stratégiai és taktikai szinteken **részleteztem** a légtér igénybevétel általános feltételei, a repülési terv és a légiforgalmi irányító engedélyek beszerzése szerint. A légi járművek **azonosításának** feltételeit a rendelkezésre álló öt lehetőség alapján értelmeztem és a légtérfelügyelet rendszerének elemeit az elmondottak felhasználásával **ábrázoltam**. A fejezetnek ezt a részét a hatóságok és a légiforgalmi szolgálatok között a légtérrendészet feladat során végrehajtott együttműködés bemutatásával, az államot a légtérben megillető szuverenitás érvényesítése nemzeti és nemzetközi szintjének értelmezésével zártam.

Az első fejezetben leírtak alapján az alábbi összeggést végeztem:

- A légtérelőrzés az igénybevételt végrehajtó légi jármű jogosultságának megállapítását tartalmazza, amely a légtérsértés megelőzésére irányul.
- A légtérelőrzés a légi forgalomszervezés során alkalmazott szervezeteknek az egyes dokumentumokban rögzített eljárások szerinti támogató tevékenysége mellett zajlik.
- A légtérelőrzés *pozitív* módszere, a légi járművek azonosítása a radar információkon, míg az *eljárásos* módszere az előírások és utasítások végrehajtásán alapul.
- A légtérrendészet a jogosulatlan igénybevétel megszüntetése és a légtérelőrzés utólagos végrehajtása érdekében történik meg.
- A két feladat végrehajtása tartalmazza a védelem biztosítását, illetve légtérfelügyelet ellátását a béke időszakában, amely a légtér sérthetlensége érdekében zajlik.
- A légtérfelügyelet ellátása hatósági, légiforgalmi és katonai elemekből áll, amelyek közötti összhang megteremtése kiemelt fontosságú a légtér védelme szempontjából.
- A légtérfelügyelet ellátása az államot a légtérben megillető szuverenitás érvényesítése érdekében zajlik.
- A szuverenitás érvényesítése a béke időszakos légtérhasználat során az igénybevétel szabályozásának és a feltételeket megsértőkkel szembeni eljárásnak a jogát tartalmazza.
- A légtérfelügyelet ellátása során elsődleges szempont a légtérsértés megelőzése, ezért a légtérelőrzés végrehajtása a légtér védelmének *alapját* jelenti.
- A légtér védelmének ez a megközelítése hangsúlyeltolódást jelent a légvédelmi rakéta védelemre alapozott felfogásához képest.

Az értekezésem **második fejezete** „A légtérellenőrzés a válságkezelés körzetében, szerepe az összhaderőnemi műveletekben” címet viseli, amelynek mondanivalóját három súlyponti kérdés köré csoportosítottam. A fejezet előszavában **tisztáztam** a nemzetközi katonai erők részére a megfelelő szintű politikai felhatalmazás jelentőségét, mint a válságkezelő műveletek megkezdésére, illetve a szuverenitás nemzetközi érvényesítésére vonatkozó feltétel szükségességét. Ugyancsak itt **fejtettem ki** a légtérellenőrzés rendszerének működését illetően a béke időszakához képest meglévő különbséget, illetve eltérést a különböző fegyverzetekkel okozható veszteségek elkerülése érdekében. A fejezet **első** súlyponti kérdése az előző fejezetben leírtakhoz hasonlóan a légtérellenőrzés rendszerének szervezeti, működési feltételei részleteinek feltárására irányul, amelynek során a vezető személyek és jogkörök ismertetését végeztem el. Ezt követően **adtam meg** az ATP-40C doktrína tervezet felhasználásával a légtérellenőrzés rendszere, körzete és körzetrészei, valamint a légtérellenőrzés eszközei, elemei fogalmát. A rendszer, mint szervezetek és a tevékenységüket meghatározó **elgondolás**, a körzetek és körzetrészek a légtérellenőrzés és a védelem követelményei szerint elkülöníthető meghatározott földrajzi területek. A légtérellenőrzés eszközei, mint az előzőleg említett földrajzi területek légterének további részekre való **felosztását**, illetve a légi járművek által alkalmazott **eljárások** alkalmazását jelentik. **Kifejtettem**, hogy a felelősségi körzet légtere felosztásának megfelelő meghatározott terjedelmű légtérrészeiben felelős parancsnokok, egyúttal légtérellenőrzésért adott szinten felelős/alárendelt hatósági személyek is. A Szövetséges Fegyveres Erők Dél-európai Körzeti Főparancsnoka felelősségi körzetének körzetrészeiben a légtérellenőrzésért viselt különböző szintű hatósági felelősségek megoszlását **ábrázoltam**. A következő pontban az előzőekben elmondottak összegzését végeztem el a légtérellenőrzést segítő szervezeti működési feltételek felsorolásával. Ezek a csapatok rugalmas alkalmazását segítő légtérellenőrzés, a hatósági és az alárendelt hatósági személyek felelőssége, a légtérhasználat érdekében a légtérellenőrzés rendszerének **jóváhagyott légtérhasználati terv** alapján történő működése és működtetése. A légtérellenőrzés **elveit** tizenöt pontban foglaltam össze, majd a légtérellenőrzésért viselt parancsnoki felelősségek részletes tartalmát **tártam fel**. Ennek **részletei érintették** a NATO összhaderőnemi szintű parancsnoki, a légtérellenőrzés tervezéséért, szervezéséért és végrehajtásáért felelős hatósági és alárendelt hatósági, illetve a harcászati szintű parancsnoki felelősségeket. A fejezet **második** súlyponti kérdése a légtérellenőrzés eszközeinek lehetséges felosztása és a végrehajtást támogató légtérgazdálkodás. A kérdéskör részleteinek tisztázását megelőző bevezető gondolatban **kifejttem**, hogy a légtérellenőrzés eszközeinek lehetséges csoportosítását a válságkezelő művelet felelősségi körzetének a műveletek hatékonyságának elősegítése céljából végzem el. Ennek megfelelően a továbbiakban először a válságkezelő műveletek körzetének felosztását biztosító zónák és körzetek kijelölésének **célját** és alkalmazhatóságának jellemző tartalmi vonásait részletezem. Az összhaderőnemi műveletek során a különböző haderőnemek eltérő légtérhasználatának biztonságossá tételét segítő körzeteket, zónákat táblázatos formában is összefoglalom. A részleteket illetően hasonló módszert alkalmaztam a közlekedés célú igénybevitel biztonságát segítő repülési eljárások részletezése során is. **Kifejttem**, hogy alkalmazásukat illetően a nevezett eljárások is tulajdonképpen légtérrészek, amelyeknek méreteit a kötelék repülőgépei közötti biztonságos távolság határozza meg. A repülési eljárásokat is a különböző haderőnemek által alkalmazottak szerint **foglalom össze** táblázatos formában, majd a légtérellenőrzési eszközök alkalmazási elveit fogalmazom meg. Az alkalmazási szempontok felsorolásakor **részletezem** a légtérellenőrzés eszközei alkalmazásának előnyeit, amelyet gyakorlatilag a légtérellenőrzést segítő katonai légtérgazdálkodás pontjában foglalom össze. Ennek során **bebizonyítom**, hogy a válságkezelő műveletek körzete egyes körzetrészeiben elhelyezett zónákhoz, körzetekhez tartozó légtérrészekben belül alkalmazható repülési eljárások növelik a műveletek hatékonyságát. A hatékonyság növelése elsősorban az egymásnak okozható veszteségeket

elkerülésének elősegítésével biztosítható oly módon, hogy az egyéb célú légtérhasználat érdekében kijelölt zónában felelős **harcászati szintű parancsnokot nevezésnek ki**. A nevezett parancsnoki személy engedélyezi, szünetelteti, illetve tiltja az egyéb célú légtérfelhasználást a közlekedés célú igénybevétel időtartamára, amelyet az összhaderőnemi parancsnok határozott meg az erre a célra rendszeresített okmányban. A légi hadművelati direktíva és azzal összhangban készülő repülő harcparancs említhetők meg, mint a légtérelőrzés legfontosabb **okmányai**.

A jelzett okmányokhoz kapcsolódva kezdem meg a **harmadik** súlyponti kérdés a légtérelőrzés szerepének vizsgálatára **irányítva a figyelmet** az összhaderőnemi műveletek során. A légtérelőrzés tervezésének vizsgálatával **kezdem** meg a részletes kifejtést, amely folyamat a legfelső szintű parancsnoki kezdeményezésére történik, és a célkitűzések elérése érdekében szükséges **feladatok fontossági sorrendjének** meghatározásával indul. Ezt követően a feladatok végrehajtására vonatkozó haderőnemi szintű terveket összhaderőnemi parancsnok által előzőleg lefektetett irányelvekkel összhangban **egyeztetik**, majd az összhaderőnemi szinten jóváhagyott terveket **parancs/utasítás** formájában közzéteszik. A folyamatban fontos szerep hárul a **légtér koordinációs központokra**, mint a légtérelőrzésért felelős hatóság, az alárendelt hatóságok és a harcászati szintű parancsnokok között a légtérhasználatra vonatkozó információk vételét és továbbítását biztosító vezetési egységre. A **légtérelőrzés utasítása** tíz fejezetben tárgyalja a jóváhagyott légtérelőrzés eszközeire és a fegyverzetalkalmazási utasításra vonatkozó részleteket, amelyet a légtérelőrzésért felelős összhaderőnemi szintű parancsnok, mint **hatóság tesz közzé**. A harmadik kérdés további részleteit a légtérelőrzésnek a légi forgalomszervezéssel való kapcsolata és támogatása, valamint az **összhaderőnemi műveletek** összehangolása, **vezetése** oldaláról közelítve vizsgálom a légtérelőrzés különböző sajátosságainak feltárásával. **Elsőként** az összhaderőnemi sajátosságokat tárom fel, amelyek közül az egyesített légi hadművelati központ és a már említett légtér koordinációs központ közötti kapcsolatot tisztázom. Ezt követően a nevezett központoknak a haderőnemek és több más az összhaderőnemi műveletek vezetésében fontos vezetés központjaival való kapcsolatát tárom fel, beleértve a repülőgép fedélzeti előrejelző és irányító központokat is. Az elmondottak segítségével **mutatom be** a légtér koordinációs központ és a légi műveletek egyeztetésének központjai közötti kapcsolatot, **utalva** a légtérelőrzésben és az együttműködés végrehajtásának vezetésében betöltött szerepükre. A légierő tevékenysége során a légtérelőrzés sajátosságait meghatározzák a légtér koordinációs központból végrehajtható a már az előzőekben ismertetett feladatok, nevezetesen a központ felállítását és működését igénylő zónák, körzetek és repülési eljárások. Ugyanakkor a legfontosabb sajátossága a válságkezelő műveletek megvívásának a légtér védelme szempontjából fontos feltételének a megteremtése. Ennek tartalma pedig a felelősségi körzet légterében a légierő által biztosított **légtér fölötti ellenőrzés előírt szintjének valamelyike**: a légi uralom, a légi fölény vagy a kedvező légi helyzet. A felszíni műveleteket folytató haderőnemek közül kiemelten kezeltem a szárazföldi erőket és a légtérelőrzés sajátosságai között **fontosnak tartottam** bemutatni, hogy a haderőnem bevonására a felelősségi körzetbe a légtér fölötti ellenőrzés szükséges szintjének biztosítását követően kerül sor a támadó légi támogatás műveletek során, a **légi lefogás** és a **közvetlen légi támogatás** formájában. **Ábrázoltam** a feladatok végrehajtásának lehetséges légtérelőrzés eszközeit, illetve kifejtettem, hogy az egyes feladatok végrehajtását milyen légiforgalmi szolgálati egységek támogathatják.

Az elmondottak alapján a fejezet végén a következő összefoglalást tettem:

- A válságkezelés körzetében a légtérelőrzésért felelős hatóság és az alárendelt hatóságok a vezetés és irányítás felelősségét osztják meg egymás között.

- A légtérelőrzést a válságkezelés körzetében is a légi forgalomszervezés módszereit használó támogatás jellemzi.
- A légtér koordinációs központban tevékenykedő hatóság munkáját a légtérgazdálkodó csoport segíti, amely elsődleges fontosságú a hatékonyság növelése szempontjából.
- A légiforgalmi szolgálati egységek, illetve a harcászati szintű vezetési jogkörrel felruházott parancsnokok a különböző zónákban, körzetekben betervezett feladatok végrehajtásáért és a légtérelőrzés támogatásáért felelősek.
- A zónák, körzetek légtérrészei igénybevételének időbeni sorrendjét a légtérelőrzés végrehajtásért felelős hatóság dönti el az összhaderőnemi célkitűzéseknek megfelelően.
- Az együttműködés végrehajtásának vezetése a légtér koordinációs központból és a légi műveletek egyeztető központjaiból történik.
- A légtérelőrzés utasításának közzététele a válságkezelés körzetében folyó tevékenység hatékonysága szempontjából kiemelt feladat.
- Az együttműködés végrehajtását szabályozó legfontosabb okmány a légtérelőrzés utasítása, amely a légtérhasználat szempontjából a folyamatban lévő művelet feladatai végrehajtásának levezetési terve is.
- A légtérelőrzés utasításával szoros összhangban készül a fegyverzetalkalmazási utasítás, amely hasonló fontosságú dokumentum, mivel a hadművelet végrehajtása során az egyéb célú légtérfelhasználást szabályozza.

Az értekezés **harmadik fejezete** „A légtérelőrzést érintő változások a válságkezelés hatékonyságához való hozzájárulás érdekében az átmeneti időszakban” címet viseli, amelynek bevezető gondolataiban tisztáztam az átmeneti időszak tartalmát. Nevezetesen, hogy a válságkezelés körzetének környezetében elhelyezkedő repüléstájékoztató körzetekben, a béke időszakában megszokott légi forgalomszervezés feltételeit a válságkezelő műveletek fogják meghatározni, a műveletek hatékonyságához történő hozzájárulás elsődlegessége miatt. A bevezető gondolatok után az **első főkérdésként** a válsághelyzetek létrejöttének okaival, a légiforgalmi szolgálatok tevékenységét érintő hazai események összefoglalásával foglalkoztam a válságkezelés feltételeinek kialakulásakor. Ennek során a főkérdés első pontját három részre osztottam fel a **katonai erők** válságkezelésbe történő bevonásának általános okait igyekszem feltárni **az első részben** az érdekek és értékek, értékek és értékek közötti **konfliktusok** természetéből kiindulva. Ennek alapján a **megelőzés** és a fegyveres konfliktusok **elkerülésének** érdekében fejtem ki a szükséges általános feltételeket, valamint amelyek a **nemzetközi politikai** szerepét és tevékenységet érintik. A jelzett gondolatmenet lényege, hogy az állami **szuverenitás** teljes egészében az államok közössége által kitzűzött és elfogadott érdekek és értékek alapján érvényesíthető, amely a hasonló célból szerveződő **nemzetközi összefogás** alapja is. A második részben **összefoglalom** a NATO vonatkozó doktrínának megfelelően a nemzetközi a katonai erők bevonását igénylő válsághelyzeteket, azok tartalmának ismertetésével, illetve példákkal. A további, harmadik részben kijelentem, hogy **válságkezelő művelet lefolytatása eltér a háborúban megszokott jellemzőktől**, ezért nem háborús katonai műveletekről beszélhetünk, amelyet egy a légtérre vonatkoztatott példa is igazol. A példa tartalmát a légtérrendészeti feladat végrehajtását magasabb szinten ellátni képes készütségi szolgálat repülő erői és eszközei alapján tettem, amely az Atheni Olimpiai Játékok idején is jogosultságot kapott. A további második pontban, a légtérben zajló válsághelyzetek kezelésére vonatkozó eseményeket tártam fel, az Öböl-háborút követően, majd magyar légtér közvetlenül is érintő Bosznia-Hercegovina, illetve Koszovó felelősségi körzetekben. A harmadik részben befejezésül **kitérek** a válságkezelő műveleteknek a légtérfelügyelet ellátását és légtérelőrzést érintő hatásaira, amelynek alapján a nemzetközi összefogást célzó igény felmerült, illetve a beteljesülőben van.

Az előző gondolat és az első fejezet 2.4-es pontjának is folytatása a válsághelyzet hatásának értékelése és a kezelés hatékonyságának elősegítése érdekében létrejött nemzetközi összefogást tárgyaló **második főkérdés**. A vonatkozó nemzetközi értékelést a NATO Légi Forgalmiszervező Bizottságának képviselője tette meg, amelynek **ajánlásai** alapján végül megfogalmazódtak a **nemzeti követelmények**. A dokumentumhoz való csatlakozás jelzi az egyes államok politikai és a légi forgalmiszervezés terén érintett szakosított szervezeteinek a készségét és kötelezettség vállalását a válságkezelő műveletek hatékonyságához való hozzájárulást illetően.

A nemzetközi értékelésen alapuló **ajánlások**:

1. Az interoperabilitás növelése érdekében minden polgári és katonai résztvevő bevonására szükség van.
2. Egy ország légtere a NATO számára történő felajánlás következményeként az európai légtér egészére való kihatásai miatti közös kezelést igényel.
3. A polgári és katonai hatóságok együttműködése érdekében tárgyalásokat kell lefolytatni.
4. Egy válsághelyzet kezelése során a jogszerűség alapja a közlekedés kell, hogy legyen.
5. Az ICAO - al és az EUROCONTROL - al való együttműködés kérdéseit be kell illeszteni a műveleti direktívákba.
6. A polgári és katonai együttműködést erősíteni kell (végrehajtásában szerepe van a NATO Euro-atlanti Válságkezelő és Katasztrófa elhárító Légi Mozgásokat Koordináló Központnak is).
7. Az EUROCONTROL, a Központi Áramlásszervező Egység és az ICAO Központi Végrehajtó Egységével való együttműködés taktikai koordinációt igényel.
8. A vezetési központok között megbízható összeköttetésre van szükség a (távközlő eszközök megléte és kifogástalan állapotban tartása a hatékony együttműködés feltétele).

A nemzetközi értékelésen alapuló **nemzeti követelmények**:

1. A válságkezelő műveletek összehangolására nemzeti szinten a Nemzeti Légtér Koordinációs Bizottság hivatott. (Első fejezet 3.1 pont alapján)
2. A nemzeti szinten a légiforgalmi részleg tevékenységének jogi háttérét meg kell teremteni (Első fejezet 3.2 pont alapján)
3. A nemzeti szinten ki kell dolgozni légiforgalmi részleg részére együttműködési utasítást (Jelenleg folyamatban van a Polgári Légiközlekedési Hatóság és a Légügyi Hivatal együttműködésének részeként.)
4. A nemzetközi követelmények teljesítése érdekében a nemzeti légiforgalmi részleg gyakorlására lehetőséget kell biztosítani (a mindenkor érvényben lévő és a vonatkozó utasítások szerint).

A gyakorlás feltételeit meghatározó kezdeményezésre vélhetően ismét a politikai szintjén kerül sor, amelyet várhatóan katonai részről a körzeti összhaderőnemi parancsnoki döntés követ majd. A kezdeményezésig - véleményem szerint - megtehető bizonyos előkészületek, amelyek a válságkezelő műveletek követelményeitől függetlenül polgári és katonai részről egyaránt segítik a légi forgalmiszervezési feladatok gyakorlását. Az előkészületek egy olyan modulokból, lépésekből és elemekből álló mellékelt tevékenységi modell alapján tehető meg, amelyek moduljait bemutattam.

A továbbiakban a válságkezelésre történő áttérés feltételeit meghatározó ajánlások és követelmények, valamint a légtérelenőrzés támogatását is tartalmazó fejezetek végén tett összegzések alapján, **következtetéseket** vontam le, valamint **javaslatokat** tettem.

Következtetésem

1. A légtérelenőrzés a légtér védelmének alapját képezi, amiben fő szerepet a repülő és a radar csapatok játsszák.
2. A pozitív légtérelenőrzés információit korszerű radarok biztosítják, amelyek elektronikai védelme, továbbra is szükségessé teszi az adatok eljárásos úton történő beszerzési módjának folyamatos korszerűsítését.
3. Az ellenőrzött és a nem ellenőrzött légtérrészek között minkét irányban zajló átrepülések a légtérelenőrzés szükségességét igazolják.
4. A válságkezelés az európai légi forgalomszervezés és a NATO légi vezetési és irányítási rendszer programjainak összehangolását igényli, amely Magyarország esetében a Légierő Parancsnokság vezetési központjának NATO elvek szerinti szervezeti átalakítását is szükségessé teszi.
5. A válságkezelésre történő áttérés körülményei vélhetően nem teszik szükségessé a légtérelenőrzés béke időszakos felelősségi körzetének megváltoztatását, az azonosítás módszereiben azonban várható eltérés.

Javaslataim

A légtérelenőrzés támogatására vonatkozó javaslatok

1. Az eljárásos módszerrel történő támogatás érdekében a légierő vezetési központjában feladatot végrehajtó, valamint a légiforgalmi irányító engedélyek kiadásáért és az irányítói körzetek, illetve a Repüléstájékoztató Központ szolgálati egységei közötti távbeszélő összeköttetést folyamatosan fenn kell tartani.
2. Az időszakosan korlátozott légterekben a repülések végrehajtásának részletes szabályait az állami célú kiképzési repülések végrehajtása céljából az Lt. 52.§ (5) alapján célszerű meghatározni a légtérelenőrzés támogatása érdekében.
3. A nem ellenőrzött légtérben folyó repülések biztonsága érdekében a repülőtéri repüléstájékoztató szolgálat és a légtérelenőrző szolgálati egységek közötti információs kapcsolat javítását célszerű kezdeményezni.

A Légierő Vezetési Központ szervezeti felépítésének átalakítására vonatkozó javaslatok

A javaslatok alapját a NATO légi vezetési és irányítási rendszerének felépítésére vonatkozó alapelvek képezik, amelyek megkülönböztetik a vezetési központ főbb vezetési egységeit, alközpontjait. Az alközpontok létesítésének célja a szolgálati egységek konkrét feladatainak meghatározása alapján az elkülönítés, így a harcászati szintű vezetési és irányítási jogkörök alapján követően kerülhet sor bármely tevékenységre, vagy műveletre.

A vezetési központ ezred, vagy dandár szintű szervezet, alközpontjai zászlóalj szintűek legyenek. Az alközpontok állományába sok esetben az ezredszintű katonai repülőterek és a légvédelmi rakéta és tüzer ezreden belül ugyancsak zászlóalj szintű szervezetbe tartozó századok, vagy szakaszok, rajok is megtalálhatók legyenek. (Az a katonai repülőter, amelyen állandó jelleggel repülő ezred települ, természetesen dandár szintű szervezet.)

Ennek megfelelően, a Légi Irányító Központ: harcvezetési, harci és támogató légiforgalmi irányító, művelettámogató, reális idejű légi helyzetábrázoló, rendszer és technikai biztosító, valamint logisztikai alközpontokból épüljön fel.

1. A harcvezetési alközpont a Légi Irányító Központ váltásparancsnokaiból, a célmegjelölő, célelosztó, vagy feladatszabó csoportparancsnokokból (századparancsnoki szint), valamint a légiforgalmi tájékoztató és légtér gazdálkodó századokból álljon.
2. A harci és támogató légiforgalmi irányító alközpont a kategóriáknak megfelelő légi forgalom irányítását végzi, amely csoportba a légvédelmi rakéta és tüzér műveleti központok tűzvezető csoportja, vagy csoportjai is legyenek megtalálhatók.
3. A művelettámogató alközpont a légtér ellenőrző, a meteorológiai, a vegyi-sugárfigyelő és mentesítő, valamint a tűzoltó, szolgálati egységek legyenek találhatóak, amelyek a szükségleteknek megfelelően kiegészülhetnek a NATO korai előrejelző, jelérzékelő és elektronikai felderítő, illetve művelettámogató csoportokkal.
4. A reális idejű légi helyzetábrázoló alközpont a felderítő radartelepítési pontok, illetve a katonai repülőterek légtér ellenőrzést támogató radarberendezéseinek adatait gyűjtse össze, jelenítse meg, amelyeket a légtér ellenőrzés támogatás érdekében továbbítson is.
5. A rendszerteknikai biztosító logisztikai alközpont feleljen a számítógépek, a távbeszélő eszközök és rádió berendezések működéséért, beleértve a rádió navigációs berendezéseket is.
6. A logisztikai alközpont végezze a Légierő Parancsnokság és a Légi Irányító Központ, valamint alközpontjai szolgálati egységeinek egyéb technikai, ruházati, ételmezési és más eszközökkel való ellátását és utánpótlását.

Összességében megítélésem szerint a bevezető részben megfogalmazott **kutatói célkitűzéseimet** elértem és az ezzel kapcsolatos feladataimat végrehajtottam. A különböző vizsgálataim eredményeként **kutatómunkám új tudományos értékű eredményeinek** az alábbiakat tekintem:

1. A légtér felügyelet nemzetközi normák szerint működő rendszerének elemei közötti kapcsolatok feltárását, tevékenységének bemutatását, illetve a magyar légtér sajátosságainak megfelelő adaptációját.
2. A légi forgalomszervezésnek a légtér ellenőrzés támogatása során alkalmazott módszereinek adaptációját az összhaderőnemi műveletek együttműködésének vezetése során.
3. A légtér ellenőrzés támogatása és a válságkezelő műveletek hatékonyságának növelése érdekében a Légierő Vezetési Központ szervezeti felépítésére tett javaslataimat.

A kutatásaimat nem fejeztem be, véleményem szerint a légi forgalomszervezés folyamatos korszerűsítése és gyakorlata magában hordozza a légtér ellenőrzés támogatásának és a légtér felügyelet megvalósításának „örökös” aktualitását is. A folyamatosan készülő doktrínák kidolgozása, majd korszerűsítése érdekében a téma folyamatosan napirenden tartását fontosnak tartom. A disszertáció **anyaga felhasználható**: a katonai felsőoktatásban, az egyetemi alapképzésben a haderőnemek, illetve az összhaderőnemi alkalmazás elméleti megalapozása területeken.

Budapest, 2004. 07. 22.

(Koháry István alezredes)
egyetemi tanársegéd